

ALGUNHAS CONSIDERACIÓNS SOBRE A PSICOLOXÍA DINÁMICA DO GRUPO

En: **FERREIRO DÍAZ, L.** (coord.): Temas transversais e educación de actitudes. Proposta para unha intervención integral a propósito da prevención da infección polo **VIH-SIDA**. Consellería de Sanidade e Servicios Sociais. Consellería de Educación e O.U. Santiago de Compostela, 1999. (p.p.: 161-169).

INTRODUCCIÓN

En termos psicosociais, considérase grupo a un conxunto de persoas entre as cales median unha serie de interrelacións e que se encamiña a conseguir uns obxectivos comúns.

Segundo **CORNATON**, as persoas que compoñen un grupo teñen en común relacións, comunicación, intereses, finalidade, valores, normas e unha linguaxe. Así, na medida en que as persoas nos movemos constantemente dentro de grupos de diversa natureza, aos cales nos adscribimos, considérase que a súa capacidade para mediatizar as normas de conduta, as actitudes e a construción da identidade persoal, é moi importante.

Evidentemente, se os grupos sociais teñen esta capacidade de influencia, hai que pensar que un grupo “artificialmente montado”, que poida reproducir no seu seo as interrelacións apropiadas, pode ser utilizado coma un “instrumento de cambio persoal” tremendamente importante.

UNHA BREVE RESEÑA HISTÓRICA

A historia dos grupos como instrumentos do cambio é relativamente corta, pero non por isto menos elocuente. As primeiras experiencias datan de comezos de século, concretamente de 1905. Naquel ano, **PRATT**, médico especialista en enfermidades do tórax dunha Clínica Antituberculosa de Boston, observou que as persoas que acudían a consulta e que estaban xuntas na sala de espera, conversando entre elas, estaban máis estimuladas cara á súa curación e isto repercutía positivamente na mesma. Como consecuencia, decidiu organizar unha especie de grupos de encontro para as e os pacientes, dirixidos por el mesmo. Desta maneira, tivo a oportunidade de observar que as persoas enfermas de tuberculose pulmonar que acudían aos grupos

organizados na clínica, recuperábanse moito máis rapidamente cás que non ían.

Poucos anos despois, **CHAPEL** introducía esta mesma técnica terapéutica para persoas afectadas por úlcera gastro-duodenal, observando resultados semellantes aos de **PRATT**.

Polo tanto, as primeiras experiencias de grupos en temas de saúde non se refiren exactamente ao trastorno mental ou emocional, senón que teñen que ver máis ben con enfermidades físicas e, aínda que hoxe en día se recoñece a súa compoñente psicosomática, non deixa de ser significativo que nos tempos nos que isto non se asumía fosen susceptíbeis de un tratamento de grupo.

A partires de 1911, en que comeza a difundirse o Psicodrama de **MORENO**, en si mesmo unha experiencia grupal, introdúcese o termo “psicoterapia de grupos” na linguaxe médica e psiquiátrica, e comeza a utilizarse a técnica con pacientes afectados de cadros psicopatolóxicos. Así, as primeiras experiencias realízanse por Low, en 1912, con persoas afectadas de psicose, quen, curiosamente, adopta a técnica que deseñara **PRATT** na súa clínica antituberculosa.

A partires de 1920, en que **LASELL** articula unha técnica menos directiva para o traballo con grupos de persoas afectadas de esquizofrenia, comeza a estudarse máis en profundidade a psicoloxía dinámica do grupo, o seu potencial de cambio e o papel do terapeuta

Algo máis tarde, prodúcese o que constitúe o verdadeiro salto cualitativo nas intervencións terapéuticas grupais, cando **ADLER** e **SCHILDER**, en 1930, experimentan e propoñen as primeiras terapias de inspiración psicanalítica para grupos.

A partires destes momentos, proliferan enormemente as investigacións sobre o tema, que cristalizan nunha serie de achegas teórico prácticas de suma importancia e de vixencia hoxe en día

Para a seguinte exposición, fundamentarémonos no paradigma de **KURT LEWIN** sobre a psicoloxía dinámica dos grupos, así como na sistematización da técnica non directiva de **CARL ROGERS**.

A PSICOLOXÍA DINÁMICA DO GRUPO

A incorporación a un grupo supón unha realidade nova para cada unha das persoas que o compoñen e o mergullo nesta nova realidade provoca un impacto do que se derivan, dúas consecuencias importantes para a persoa:

- Síntese apoiada, o cal lle produce seguridade.
- Intégrase no grupo, polo que aumenta a súa receptividade cara a este. Como consecuencia, tende a cotexar a súa forma de pensar coa das demais. Polo tanto, enfrontará o seu sistema de pensamento con outros sistemas tamén lóxicos pero diferentes, o cal contribuirá a producir unha ampliación do seu campo cognitivo.

Para **LEWIN**, a dinámica dun grupo está constituída por dous elementos fundamentais:

- A **TOTALIDADE** que propician as interaccións, dando lugar a unha fusión nun campo afectivo común cunha identidade propia, coma un novo suxeito, que é o grupo.
- O **DINAMISMO**, que comeza co cotexamento dos sistemas de pensamento dos membros do grupo e que posteriormente se vai convertendo nunha construción en constante evolución.

Continúa a achega de **LEWIN** atribuíndolle ao grupo unha serie de propiedades potenciais que, convenientemente utilizadas, darían lugar ao “cambio”:

- O grupo constitúe para a persoa “o terreo onde se sostén”. Así, canto máis grande sexa o **sentimento persoal de pertenza ao grupo**, maior será a súa **seguridade** e, en consecuencia, máis estable o seu comportamento.
- Cada persoa **instrumentaliza ao grupo** e ás relacións que se establecen dentro del.
- Na medida en que o grupo constitúe unha realidade da que forman parte cada unha das persoas que o compoñen, **calquera modificación** que se produza no grupo **afecta individualmente** a cada unha das ditas persoas.
- O grupo é un dos elementos do espazo de comportamento das persoas que o forman. Polo tanto, forma parte do seu

universo accesíbel e, neste sentido, ten **capacidade para modular o seu comportamento** individual.

Todas estas potencialidades fundaméntanse na capacidade intrínseca do grupo para reproducir no seu seo as relacións sociais que cada quen establece na súa vida cotiá, xerando así unha **interdependencia dos seus membros**. Estes vínculos poden ter diferentes modalidades e intensidades, pero debemos ter en conta que as relacións que establece cada membro do grupo constrúen o espazo afectivo e relacional dese grupo. En consecuencia, calquera modificación individual das relacións, tende a modificar todas as demais, na medida en que reubica os compartimentos deste espazo afectivo. Como resultado de toda esta rede de interrelacións o grupo constrúe a súa personalidade.

Neste sentido, indica **LEWIN**:

“A **personalidade de cada membro do grupo fúndese** no seo deste para construír a **personalidade grupal**, diferente a cada unha das personalidades individuais, pero con capacidade para modificar estas”

Así, “a **capacidade** potencial dos grupos para o **cambio** de cada un dos seus membros é tal, que os resultados dunha intervención grupal son infinitamente superiores aos da suma da intervención sobre cada un dos seus membros, individualmente considerados”

TIPOS DE RELACIÓNS NO SEO DOS GRUPOS

Desde o punto de vista da dinámica das interrelacións xerais dun grupo, pódense definir tres tipos fundamentais de relacións:

- ⇒ **Subgrupo**: Interrelación máis intensa entre dúas ou máis das persoas que o integran, que determinaría a construción dunha corrente ou subgrupo dentro da totalidade.
- ⇒ **Illamento**: Nulidade funcional da interrelación con unha das persoas que compoñen o grupo. Isto pode ser debido á propia

persoa, se, por exemplo, non desenvolveu o sentimento de pertenza, ou ben provocada polo rexeitamento das demais.

⇒ **Monopolismo:** Interrelación bilateral e intensa dunha das persoas con cada unha das demais, que tende a dificultar a construción do resto das interrelacións.

Por último, outra mostra de como o grupo reproduce no seu seo o resto das relacións sociais é a aparición da **figura da ou do líder**. Para **LIPPIT** e **WHITE**, a aparición sistemática da figura do líder natural demostra unha necesidade de dependencia que se manifesta dun xeito case natural, sobre todo nas fases primarias de construción da dinámica do grupo, que se pode tornar nun rexeitamento posterior da figura que materializou esa dependencia.

PRINCIPIOS BÁSICOS DA DINÁMICA DO GRUPO PARA O “CAMBIO”

Segundo **FOULKES**, a potencialidade do grupo para provocar o “cambio” en cada un dos seus membros está en función dunha serie de principios e da intensidade coa que se manifesten en cada un dos individuos que o forman. Estes principios son:

Sentimento de pertenza ao grupo

Cada unha das persoas que forman o grupo séntese membro deste. A partir desta percepción, prodúcese un intercambio de comunicacións que propicia e reflicte un intercambio emocional e afectivo, o cal lle confire a cada un dos elementos do grupo unha función que **FOULKES** define coma “coterapéutica”, no sentido de que cada unha das comunicacións e interaccións que se producen no grupo son terapéuticas para cada unha das persoas que o forman.

Neste sentido, cómpre aclarar o contido do **rol de “terapeuta”**, considerado este, coma a figura que axuda ou conduce ao grupo, sexa este de psicoterapia ou non. Tanto **FOULKES** coma **ROGERS** indican que este papel debe vir determinado pola **neutralidade**, que lle permite xogar un papel moi importante á hora de “catalizar” as relacións existentes, positivizándoas: aliviando as tensións existentes, e actuando como potenciador da integración

de cada un dos seus membros, a través da modificación das relacións entre eles, cando hai lugar a isto.

Atractivo do grupo para cada un dos seus membros

Canto **maior** sexa este **atractivo**, **máis** grande é a súa **capacidade de influencia**. Este atractivo ven determinado polo grao de satisfacción das necesidades que cada un dos membros do grupo obtén da súa participación e pertenza a este.

Definición dos valores importantes ou prioritarios para a finalidade do grupo

Segundo este principio, todos aqueles **valores secundarios**, en xeral non definidos ou non explicitados, e/ou que entren en contradición coa finalidade do grupo, **tenderán a ser rexeitados por consenso**, explícito ou implícito. A esta propiedade concédeselle moita importancia, porque se considera un **factor de protección** natural do grupo, ante a transmisión de valores e actitudes patolóxicas no seu seo.

Capacidade de influencia individual, en función do “prestixio”

Este principio rexe a capacidade de influencia da figura do líder, pero tamén de calquera outra que teña relevancia para o resto dos membros, xa que, canto **máis grande sexa o prestixio de un individuo** dentro do grupo, **maior será a súa capacidade de influencia** sobre este e, en consecuencia, sobre cada unha das persoas que o forman.

En termos xerais, resulta doado que o grupo tenda a outorgarlle este prestixio á **figura que “dirixe” ou coordina o grupo** (rol de terapeuta), polo menos nunha fase inicial. Este “prestixio outorgado”, fundamentalmente en base aos coñecementos que se lle atribúen a esta figura, ven sendo substituído en fases máis secundarias polos chamados “**prestixios adquiridos**”, ben por esta propia figura (na medida en que o grupo constata a existencia duns coñecementos que antes intuía), ou ben por outros membros do mesmo grupo.

Na medida en que a figura do “terapeuta” xogue un papel neutral ou menos directivo, o seu **prestixio adquirido pode coexistir** perfectamente co

de outros elementos do grupo. Noutro caso, pódese dar a confrontación e a competencia polo liderado.

En xeral, son **elementos potencialmente prestixiábeis** dentro do grupo aqueles con capacidade para contribuír á **positivización das relacións** dentro do grupo e para manter a este en **contacto coa realidade**.

Capacidade para exercer presión sobre os seus membros

Na medida en que un grupo vai construíndo a súa dinámica, vai elaborando e consensuando tamén as súas **normas**, que tende a facer respectar por cada un dos seus membros. A capacidade do grupo para facer respectar estas normas, ven dada pola **capacidade de presión** que teña sobre as persoas que o forman, pola súa vez determinada pola **profundidade das interrelacións** e dos **vínculos** que se dan no seu seo.

Neste sentido, un grupo ben cohesionado, tende a exercer unha enorme presión sobre aquel ou aqueles membros que se resisten a compartir as normas. Pero, ao **mesmo tempo** que exerce esta presión, prodúcese un **fenómeno paralelo de apoio** cara a este membro, que é igualmente intenso. Da combinación destas dúas forzas pódese dicir que deriva o fenómeno do “**cambio**”, ao permitir que se exprese a diminución da resistencia á presión dentro dun entorno de aceptación e seguridade.

Capacidade para integrar as repercusións do “cambio”

Cando o **cambio comeza** a producirse nalgunha das partes do grupo (persoa ou persoas), xérase unha **tensión intragrupal** que deriva cara a outras partes do mesmo, que tende a propiciar a aparición de **subgrupos, diadas e illamentos**. Sen embargo, a propia **interdependencia** entre os membros dun grupo ben construído, tende a **equilibrar estas tensións**, tendendo a que o proceso de cambio se estenda cada vez a máis elementos.

En calquera caso, algunhas veces é **positivo “axudar”** ao grupo nesta tendencia ao equilibrio. Para isto, cómpre ter en conta que existen posibilidades de “desatomización” non traumáticas (cambio de lugar ou reorganización interna mediante xogos, etc.).

AS TÉCNICAS NON DIRECTIVAS E O USO DOS XOGOS

A utilización de **técnicas lúdicas** nos grupos de formación, de autoaxuda e terapéuticos, permiten obter moi bos resultados cando se teñen en conta as súas **posibilidades** e tamén as súas **limitacións**. En calquera caso, os xogos grupais permiten:

- Traballar cun **campo distendido**, especialmente se os membros do grupo as aceptan ben.
- **Reproducir a relación social** e mesmo elementos do mundo **intrapersoal** desde a perspectiva simbólica. Polo tanto, convenientemente instrumentalizado, o material do xogo permite por si mesmo “o cambio”, mesmo en ocasións **sen necesidade de realizar unha operación cognitiva**.

Sen embargo, para que se poidan materializar estas posibilidades, é conveniente **ter en conta**:

- Que o **xogo** que se elixa debe estar **adaptado** á idade e ao estilo das persoas que forman o grupo.
- Que **non** debe suscitar especiais **resistencias**, xeralmente debidas a unha sensación subxectiva de moita exposición persoal.
- Que debe ser **manexado “como queira o grupo”** e non como queira quen o dirixe, porque só así se pode levar a cabo en termos segurizadores para os membros.
- Que todo isto pode causar **algunhas tensións**, sobre todo pola propia tendencia do grupo á dependencia da figura directora e, en ocasións, pola propia tendencia desta figura a dirixir.

O PAPEL A XOGAR POLA FIGURA QUE DIRIXE OU COORDENA AO GRUPO

Tendo en conta estas cuestións, é moi importante **dotar de recursos á figura coordinadora do grupo**. Así, en liñas moi xerais, propoñemos unha serie de cuestións a ter en conta, derivados do paradigma de **ROGERS**, sobre a “**figura terapéutica**”.

Esta, deberá:

- Establecer e manter unha **relación cálida e cordial** coas persoas que forman o grupo.
- **Aceptar a cada unha e cada un** conforme sexa e conforme se exprese, xa que debe ser o propio grupo o “encargado do cambio” e o axente do mesmo.
- Potenciar o **clima de seguridade** que o grupo xera cara a cada unha das persoas que o integran.
- **Captar o contido do campo intrapsíquico**, individual e grupal, e **reflectilo** convenientemente para a súa captación polo grupo (preguntas “en espello”, sinalamentos indirectos, resumos das emisións, propostas de análises, etc.)
- **Non tentar de condicionar a actividade do grupo, nin se involucrar** nas súas intercomunicacións, que deberán seguir o camiño que vaia marcando o propio grupo, dentro dos límites que este mesmo se poña.
- **Tampouco deberá forzar a dinámica** do grupo, senón que deixará que esta discorra segundo a súa propia evolución, axudando en todo caso a axilizala cando perciba que o grupo non é quen por si mesmo, debido a algún aumento da tensión ou a algún bloqueo.
- Outro dos cometidos fundamentais será tentar de **ancorar a dinámica dentro do marco da realidade grupal**, que non sempre coincide coa propia realidade subxectiva de quen xoga o papel condutor. Dentro deste contexto, tentará de catalizar as relacións intragrupalas en sentido de que estas se constrúan en positivo.

Por último, non podemos esquecer que **o grupo ten un elevadísimo potencial intrínseco para lograr o “cambio”**, que mesmo podería conseguir sen axuda da figura condutora, conforme se puido comprobar nas primeiras experiencias de PRATT, de CHAPEL, etc. Sen embargo, esta figura pode facer máis rendíbel o proceso, na medida en que axude ao grupo a construír unha identidade saudábel. Así, os resultados serán mellores e máis rápidos, e suporán moito menos sufrimento persoal para as persoas que o integran.

Este é precisamente o fundamento das psicoterapias grupais propiamente ditas: **lograr un grupo con identidade saudábel a partir de un conxunto de identidades con algún tipo de trastorno** que, como mínimo, é emocional. Pero, para que isto sexa así, parece **fundamental que a figura condutora do grupo debe estar convencida deste potencial intrínseco e tamén do potencial de cada un dos membros para lograr o “cambio”, mediante a instrumentalización do grupo**. En caso contrario, non deixaría de correr o risco de levar a cabo unha intervención dirixida a un conxunto de individualidades coas que traballa en colectivo, por suposto sen lograr os resultados esperados.

BIBLIOGRAFÍA:

- ANDREOLA, B. A.:** Dinámica de Grupo. Santander: Sal Terrae – Proyecto; 1982.
- ANTONS, K.:** Práctica de la Dinámica de Grupos. Barcelona: Herder - Biblioteca de Psicosociología; 1990.
- BALINT, M.:** Seis minutos para el paciente. Buenos Aires: Paidós; 1979.
- BAULEO, A. et. al.:** Psicología y Sociología del grupo. Madrid: Fundamentos; 1975.
- BAULEO, A.; DURO, J.C.; VIGNALE, R. (coord.):** La concepción operativa del grupo. Madrid: Asociación Española de Neuropsiquiatría; 1990.
- BION, W.R.:** Experiencias en grupos. Buenos Aires: Paidós; 1974.
- BRANDEN, N.:** Los seis pilares de la autoestima. Barcelona: Paidós; 1995.
- BRAZIER, D.:** Más allá de Carl Rogers. Bilbao: Desclée de Brouwer – Biblioteca de Psicología; 1997.
- CANTO ORTIZ, J.M.:** Dinámica de grupos. Aspectos técnicos, ámbitos de intervención y fundamentos teóricos. Málaga: Aljibe – Monográficos; 2002.
- CARTWRIGHT & ZANDER:** Dinámica de grupos. México: Trillas; 1975.
- KIRSTEN, R.E.; MÜLLER-SCHWARZ, J.:** Entrenamiento de grupos. Bilbao: Mensajero; 1976.
- LEWIN, K.:** Dinámica de la personalidad. Madrid: Morata; 1973.
- MACHARGO SALVADOR, J.:** El profesor y el autoconcepto de sus alumnos. Madrid: Escuela Española; 1991.
- MARTÍ TUSQUETS, J.L.:** Psiquiatría Social. Barcelona: Herder; 1976.
- ROGERS, C.R.:** Grupos de encuentro. Buenos Aires: Amorrortu Murguía; 1987.
- ROGERS, C.R.:** La persona como centro. Barcelona: Herder; 1981.
- VINOGRADOV, S.; YALOM, I.:** Guía breve de psicoterapia de grupos. Barcelona: Paidós; 1996.

WATZLAWICK, P.: Cambio. Formación y solución de los problemas humanos.
Barcelona: Herder; 1986.